

Nojatuolikenraali ja ei-niin salaiset suunnitelmat

Jonathan Walker:

Churchillin kolmas maailmansota. Brittien suunnitelmat hyökätä Neuvostoliittoon 1945. Minerva Kustannus Oy 2017 (2013, 2017). 251s. ISBN 978-952-312-495-0.

Kontrafaktuaalinen historia kiinnostaa. Tuoreimpana esimerkkinä tieteellisemmästä kontrafaktuaalisesta ilmestyi SLS:n ja sittemmin Gaudeamuksen suomeksi julkaisema, vuoden historiateos -palkinnon voittanut *Kulkemattomat polut*.¹ Yksi haara ns. "mitä jos"-lähestymistavan juurten osalta on ollut sotahistoriassa, jossa lähestymistapaa on harrastettu jo pitkään. Vuonna 1999 ilmestyi John Cowleyn toimittama, alun perin *Military History Quarterly* -lehdessä ilmestyneistä esseistä koottu kokoelma *"What if"*, jossa joukko tunnettuja sotahistorioitsijoita pohti vaihtoehtoisia skenaarioita sotahistorian suurista käännekohdista ja niiden mahdollisista vaikutuksista. Teos sai jatko-osankin.

Jonathan Walkerin kirjoittama teos on lähellä tätä tyylilajia käsitellessään toisen maailmansodan jälkeistä historiaa kiinnostavan tapaustutkimuksen, toteuttamatta jääneen operaatio Unthinkablen kautta. Teos sijoittuu perinteisemmän poliittisen historian, kylmän sodan tutkimuksen ja sotahistorian rajapinnoille, populaarimpaan osaan koordinaatistoa. Sotahistoriaan erikoistuneeksi kirjailijaksi itseään kutsuva, lähinnä radio- ja tv-sotadokumenttien tuotannoissa toiminut Walker vihjaa kotisivuillaan² paljastavansa tämän historian pimentoon jääneen salaisuuden yksityiskohdat. Walker ei kuitenkaan ole ensimmäinen asiaa pohtimassa³, vaikka sitaatit teoksen saamista arvioista niin antavatkin ymmärtää. Lisäksi itse suunnitelmakein on ollut saatavilla skannattuna internetissä vuosia.⁴ Vaikka Walker on Britannian sotahistorian komission jäsen ja Birminghamin yliopiston sotatutkimuksen keskuksen kunniajäsen, ei hänellä ole varsinaista tutkijakoulutusta – ja tämä myös näkyy.

Kylmän sodan historiaan perehtyneille operaatio Unthinkablen taustaksi esitetty laajempi, kireiden suurvaltasuhteiden tilannekuva ei tarjoa paljon uutta. "Suuren allianssin" sisäisistä ristiriidoista on kirjoitettu jo toisen maailmansodan päättymisestä alkaen. Uudempi tutkimus on tuonut esille myös "lännen" sisäisten suhteiden ongelmien merkitystä tässä, viimeistään 1970- tai 1980-luvulta alkaen.⁵

Vuonna 1954 Iso-Britannian ikääntynyt pääministeri Winston Churchill piti vaalipiirissään puheen, jossa hän kertoi pyytäneensä vuonna 1945 kenraali Bernard Montgomerya säästämään antautuneilta saksalaisilta sotilailta kerätyt aseet ja valmistautumaan niiden

uudelleenjakamiseen saksalaisille, mikäli Neuvostoliiton joukot jatkaisivat etenemistään Euroopassa. Tämä kommentti herätti lehdistön kiinnostuksen. Jälkikäteen Churchill kommentoi lähipiirilleen paljastaneensa melkein jotain, mitä ei olisi pitänyt paljastaa (s. 187–188).

Toisen maailmansodan lähestyessä loppuaan Churchill oli huolestunut Euroopan tilanteesta, ja erityisesti Puolan kysymys hiersi häntä (s. 7–9). Puolan hallitus oli paennut sodan syttyessä Britanniaan ja puolalaisväestöä oli Britanniassa paljon. Puolalaiset taistelivat myös liittoutuneiden joukoissa; pääosin brittien alaisuuteen integroidut puolalaisyksiköt olivat parhaimmillaan n. 249 000 sotilaa vahvuiset⁶. Neuvostoliitto taas oli vapauttanut Puolan saksalais miehityksestä ja lujitti siellä otettaan.

Churchill vaati Britannian asevoimien yleisesikunvalta pikaisesti moniosaisen suunnitelman, johon pohjautuen britit (Churchill) olisivat yhdessä muiden liittoutuneiden kanssa pakottaneet Neuvostoliiton perääntymään ainakin osasta Itäistä Keski-Eurooppaa, mikäli politiikkaa olisi pitänyt toteuttaa clausewitzilaisittain ”toisin keinoin”. Amerikkalaisia ei konsultoitu, mikä kertoo realismin puutteesta, sillä Yhdysvaltojen into vetäytyä Euroopasta ja keskittyä Tyynen valtameren sodankäyntiin oli aikalaisilla tiedossa. Erityisesti Churchillille kyse oli Walkerin mukaan Puolan pelastamisesta Neuvostovalalta ja Neuvostoliiton ekspansiivisen vaikutuksen patoamisesta jo ennen amerikkalaisten patoamisdoktriinin kehittämistä (s. 189). Toinen samankaltainen kuuma piste oli Walkerin mukaan Friuli-Venetsia Giulia, koillis-Italiaan sijoittuva raja-alue. Vaikka Walker ei asiaa mainitse, alueen strateginen merkitys Välimeren hallinnassa, ja siten Brittien imperiumin huoltoyhteyksien kannalta oli olennainen vaikutin. Syitä Churchillin innolle jopa vallata Puola takaisin Walker ei anna. Hän toistaa Churchillin petetyksi tulemisen tunnetta, ”lännen sisäistä” koordinaation puutetta ja sitä, ettei Stalin noudattanut liittoutuneiden sopimuksia demokraattisten hallintojen kehittämistä vapaisiin vaaleihin perustuen. (s. 26–32) Tämä, ja muutkin Walkerin esittämät tosin brittinäkökulmalla sävytetyt näkemykset kytkeytyvät ortodoksisen tradition tulkintaan Kylmän sodan syistä: Neuvostoliiton uhka oli kaiken takana.

Ensimmäisen 50 sivun aikana Walker käsittelee Puolaan liittyviä, ja Unthinkablen laatimisen kannalta tärkeitä suurpoliittisia neuvotteluja. Käyttämällä tutkimuskirjallisuutta hän olisi saanut perspektiiviä esitykselleen, sillä suurvaltajohtajien sopimuksia on aikaisemmassa tutkimuksessa käsitelty monella tapaa.⁷ Lisäksi Walker kuvailee puolalaisia vastarintaryhmittymiä ja vastarintaa yleisemmin pääosin toisen käden lähteiden ja erilaisten kontaktiensa toimittamiin ”tiedonantoihin” perustuen. Tämä osuus teoksesta on informatiivinen, mutta sekavahko ja jää irrallseen muusta. Puolan kansallisessa historiankirjoituksessa aiheeseen on varmasti paneuduttu

enemmän, mihin myös lähdeluettelon puolankieliset teokset viittaavat.

Teosta elävöittämään ja myymään tarkoitetut anekdootit (s. 156) Churchillista tekemässä tarpeitaan saksalaisille linnoituslaitteille ja pohdinnat tämän mahdollisesti suorituksestaan tuntemasta mielihyvystä (esim. s. 33–34) ovat banaaleja ja tarpeettomia, etenkin kun Walker ei suhtaudu pääministeri Churchillin toimiin tai henkilöön (toisin kuin presidentti Rooseveltiin) minkäänlaisella lähdekriittisellä otteella vaan toistaa suurmiesmyyttiä. (s. 19–24).

Sivuilla 50–101 päästään asiaan. Suunnitelmissa pohdittiin materiaalipuolta, strategisia ja taktisia etuja logistiikan ohella. Walker referoi niitä pitkiä pätkiä lainaten. Lainaukset on opetettu osaksi leipätekstiä sitaateita. Teoksen päälähteenä on 37-sivuinen raportti Operaatio Unthinkablesta. Tähän Walker viittaa julkaisemattomana lähteenä, eikä ilmaise mistä sen on käyttöönsä saanut. Mukana on selitys lähteistä yleisellä tasolla. Lähdekritiikki jää kursoriseksi ja lähteet puhuvat enemmän kuin Walker. Ääneen pääsevät lisäksi lukuisat jälkikäteen kirjoitetut elämäkerrat, muistelmat ja päiväkirjat, joiden käyttökelpoisuuden pohdinta olisi lähdekritiikin peruskauraa. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö tällaisella materiaalilla olisi informatiivista arvoa. Taitavasti käytettynä se voi tuoda värisävyyden ja anekdoottien lisäksi mukaan myös ns. sisäpiirinäkökulmaa, mitä perinteisempi asiakirjalähteistö ei aina välttämättä välitä.

Kesäksi 1945 tarkoitettu operaatio havaittiin mahdottomaksi toteuttaa, sillä resurssipulan lisäksi muun muassa tietovuotojen, vakoilun, huolto-ongelmien ja demobilisaatiopaineiden keskellä mahdollisesti tehtävän remobilisaation nähtiin vaarantavan yllätyshyökkäyksen. Brittien rajalliset itsenäisen toiminnan mahdollisuudet Walker sivuuttaa pääosin. Toisaalta tämä vastaa esimerkiksi John Savillen kuvaamaa brittiläislinnon tendenssiä ajatella Britanniaa yhä suurvaltana.⁸ Suunnitelman ns. toinen osa, mahdollisen nopean strategisen iskun epäonnistumisesta lähes väistämättä seuraava kuluttava täysimittainen sota Neuvostoliittoa vastaan oli todennäköisempi vaihtoehto, ja se saattaisi päättyä huonosti. Viimeistään tämä sinetöi operaatio Unthinkablen kohtalon. ”Lännen” taidollisen ja osin teknisen ylivoiman sekä strategisen ilma-aseen tuomista hyödyistä huolimatta Neuvostoliitolla oli liian paljon joukkoja. Voimasuhteet olivat epäedulliset, joten operaatiota ei pidetty toteuttamiskelpoisena. Hypoteettisen konfliktin kalusto-, taitotas- ja resurssivertailut ovat silti kiinnostavia.

Walkerin mukaan suurmies Churchill otti vaarin saamistaan tietoista ja käänsi suunnitelman Britannian puolustamiseksi, jos Neuvostoliitto päättäisikin hyökätä ja ottaa käyttöön tuhotut V2-laukaisualustat. Sitä, miten todellinen hyökkäysuhka olisi ollut, Walker ei pohdi. Muutenkin jälkipuinti jää vähäiseksi. Ydinaseen

käyttö ja konservatiivien vaalitappio kuitataan lyhyesti, Yhdysvaltojen koveneva linja Neuvostoliittoa kohtaan käydään pintapuolisesti ja elokuvatrailerin henkeen läpi omine salaisine valmiussuunnitelmineen luvussa 9. Walker kirjoittaa sotasuunnitelmista jännityskertomusta. Vain (sota)historian dokumenttifilmeistä tuttu draamallinen mörisevä kertojanääni puuttuu. Ongelmaksi nousee se, että suunnitelman paljastaminen ei yksin riitä.

Tietokirjojen kustantajien parissa tunnetaan ainakin kotimaisessa kentässä termi ”isänpäiväkirja”, jolla tarkoitetaan usein viihdyttävää, (sota)historiallista teosta, jonka markkinat ajoittuvat lahjanantokauteen. Walkerin paljastuskirjan hengessä markkinoitu teos jää tietokirjan ja tieteellisen tutkimuksen välimaastoon. Tieteellisenä teosta ei voi pitää eikä sitä ole ilmeisesti vertaisarvioitu. Walkerin puuttuva tutkijakoulutus korvautuu osin sota-historian osaamisella (pois lukien joukko pieniä, mutta kiusallisia asiavirheitä⁹), mutta analyttiseksi ja tarkasteltavana olevan ilmiön kontekstiinsa suhteuttavaksi se ei teosta pysty tekemään, ja sitä sotaakaan ei syttynyt. Itse operaatio Unthinkable jää lopulta samanlaiseksi

skenaariopohdinnaksi kuin se näytti olleen aikalaisillekin. Markkina-arvoa tällä varmasti on ja dokumenttisarja tv:lle on työn alla.

Kyseessä ei kuitenkaan ole vain sujuvasanainen ”isänpäiväkirja”, vaan kunnianhimoinen ja informatiivinenkin tietokirja. Sotahistorian konventioihin kuuluvat akronyymit Walker kokoaa liitteeseen, mikä parantaa teoksen käytettävyyttä. Käännöstö on hyvää. Viitteet ovat lukukohtaisesti jaettuna juoksevilla numeroinnilla teoksen lopussa, joskaan kaikkia teoksia ei ole lähdeluetteloon merkitty. Ennen kaikkea teos nostaa esiin kiinnostavan tapauksen sodan ja kylmän sodan välimaastosta, joka ilmentää valistuneelle lukijalle kylmään sotaan johtaneen kehityksen monimutkaisuutta. Kontekstointi ja syvällisempi analyysi olisivat tehneet teoksesta hyödyllisemmän muillekin kuin harrastajille tai tematiikkaan vasta tutustuvalla. Potentiaali jää kuitenkin osin lunastamatta.

Matti Roitto, FT
Jyväskylän yliopisto

1. Nils Erik Villstrand & Petri Karonen, *Kulkemattomat Polut. Mahdollinen Suomen historia*. Gaudeamus 2017.
2. www.jonathan-walker.co.uk/ (5.3.2019).
3. Ks. esim. Frank Costigliola, *Roosevelt's Lost Alliances*. Princeton 2011, 336–337.
4. <https://archive.org/details/OperationUnthinkable/page/n19> (5.3.2019).
5. Ks. Elisabeth Barker, *The British Between the Superpowers*. Macmillan Press 1983; James L. Gormly, *The Collapse of the Grand Alliance 1945–1948*. Louisiana State University Press 1987; Matti Roitto, *Dissenting Visions. The Executive, Parliament and the Problematic Anglo-American Atomic Collaboration in the Changes of British Atomic Foreign Policy 1945–6*. University of Jyväskylä Press 2015.
6. Mark Ostrowski, *To Return To Poland Or Not To Return: The Dilemma Facing The Polish Armed Forces At The End Of The Second World War*. University of London 2007. Erityisesti luku 1.
7. Esim. Fraser J. Harbutt, *The Iron Curtain*. Oxford University Press 1986 (johon Walkerin viittaa).
8. John Saville, *The Politics of Continuity: British Foreign Policy and the Labour Government 1945–1946*. Verso 1993.
9. Esimerkkinä Kenraali Leslie ”Pug” Ismayn lempinimen selittäminen hänen nyrkkeilijähenkisellä habituksellaan (s.45), kun aikalaiset kertovat nimen viittaneen Ismayn ulkonäköön, joka muistutti mopsia (”pug”).